

2. Заблоцький Б.Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посібник / Б.Ф. Заблоцький. – Львів: Новий Світ – 2000, 2007. – 456 с.

3. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.

4. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л.І. Федулової. – К.: «Основа», 2005. – 552 с.

5. Проблеми забезпечення ефективного управління інноваційним розвитком економіки регіонів: Наукова доповідь (препр.) / М.А. Козоріз, Т.С. Смовженко, О.М. Люткевич, Г.П. Федорова / Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 47 с.

6. Промислово-інноваційна політика в м. Києві: формування та реалізація / В.М. Дрозденко, В.А. Кір'ян, М.В. Підмогильний, О.М. Невелєв. – К.: НДІСЕП, 2003. – 153 с.

7. Ястремська О.М. Інноваційна економіка / О.М. Ястремська, Д.О. Ріпка. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 228 с.

УДК 336.012.23

МД. МОМІНУЛ ХОК,

доктор філософії в галузі економіки, доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Інноваційні процеси розвитку економіки України

Обґрунтовується необхідність переходу України на інноваційний шлях розвитку. В контексті інноваційної політики здійснюється аналіз кризових процесів. Обґрунтовуються пропозиції щодо зрушення інноваційних процесів у країні, формування інститутів управління інноваціями.

Ключові слова: інновація, інноваційна політика, інноваційні пріоритети, національна інноваційна система.

МД. МОМІНУЛ МОК,

доктор философии в области экономики, доцент, Открытый международный университет развития человека «Украина»

Инновационные процессы развития экономики Украины

Обосновывается необходимость перехода Украины на инновационный путь развития. В контексте инновационной политики осуществляется анализ кризисных процессов. Обосновываются предложения по формированию инновационных процессов в стране, формированию институтов управления инновациями.

Ключевые слова: инновация, инновационная политика, инновационные приоритеты, национальная инновационная система.

MD. MOMINUL HOQUE,

doctor of philosophy in economics, associate professor, Open International University of Human Development UKRAINA

Innovative development process of Ukraine's economy

The necessity of Ukraine's transition to an innovative development cycle is founded in the given scientific article. It assesses the factors of socio-economic phenomena that caused the crisis in the economy of Ukraine, justified proposals for developments of innovation processes in the country. The proposals for the establishment of institutes of management innovation, to create structures for forming of applied problems based on systematic search and selection.

Keywords: innovations, modernization, state goals, national innovative system.

Постановка проблеми. Настав другий етап системної трансформації національного господарств. Його необхідність спричинена викривленнями в ході економічних трансформацій, які відбувалися в Україні після 1991 року, після переходу від соціалістичної командної економіки до вільної ринкової, і які призвели до втрати нашою економікою конкурентоспроможності та енергії зростання. При цьому інноваційна сфера залишилась поза увагою органів державного управління. Необхідність переходу України на інноваційний шлях розвитку потребує подальшого наукового дослідження та обґрунтування. Функціонування економіки України в межах сировинної моделі є безперспективним і загрожує її економічній безпеці.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематиці інноваційного розвитку економіки присвячено великий масив досліджень авторитетних зарубіжних і вітчизняних вчених (Й. Шумпетера, В. Іноземцева, Ф. Красільщикова, В. Мунтіяна, І. Єгорова, В. Григи, О. Лапко, В. Бортницького, В. Соловйова, Л. Антонюк, Ю. Бажала, В. Кузьменка, В. Головатюка, І. Макаренка, В. Гусева, В. Денісюка, О. Рогожина та інших). Таким чином маємо достатньо потужну теоретико-методологічну базу для наукового осмислення.

Метою статті є аналіз соціально-економічних чинників хронічних кризових процесів в інноваційній сфері економіки України та пропозицій щодо налагодження інститутів управління інноваційними процесами.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [1]. Законом України «Про інвестиційну діяльність» інноваційна діяльність визначена як одна з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу (ст. 3). Тобто інноваційна форма інвестицій охоплює вкладання коштів у нові прогресивні технології та наукові розробки, які забезпечують розвиток та успішну конкуренцію на ринку. Тобто інноваційна діяльність – це спільна діяльність учасників ринку в єдиному інноваційному процесі з метою створення і реалізації інновації.

В Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності, сформовано основи нормативно-правової бази та ме-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ханізми здійснення інноваційної політики, а також умови для розвитку відповідної інфраструктури. Проте, незважаючи на високий інноваційний потенціал, інноваційна складова забезпечення економічного розвитку використовується слабо [2].

Економічна динаміка в Україні характеризується хронічними кризовими процесами, подолання яких вимагає активізації інноваційної політики.

Дані таблиці свідчать, що протягом досліджуваного періоду питома вага підприємств, що впроваджували інновації, незначна і динаміка її зростання є спадною. Лише близько 16% від загальної кількості промислових підприємств займалися інноваціями. Ми згодні, що масштаби впровадження інновацій незначні і тому їхній вплив на рівень продуктивності праці несуттєвий і нездатний забезпечити стійке економічне зростання [4].

Україна довгий час знаходилася у стані перманентних реформ, що не привели до кардинальних змін в економіці, незважаючи на те, що періодично розроблялися стратегічні напрями економічного розвитку. Важливим є той факт, що в 80-х роках в Україні діяло 700 оборонних підприємств (а це, як правило, високотехнологічні підприємства) із загальною кількістю 1,5 млн. зайнятих, які давали близько 30% продукції ВПК колишнього СРСР. При цьому Україна мала третій ядерний потенціал у світі. Згідно з результатами досліджень порівняльної ефективності національних стратегій розвитку в цих же роках Україна за класифікацією ООН досягла рівня високорозвиненої промислової держави. За фізичним обсягом випуску промислової продукції Україна могла бути умовно порівняною з Францією, яка тоді (як і сьогодні) була п'ятою за величиною економічного потенціалу країною у світі. За період членства у СOT (з 2008 року) Україна опустилась із 43-го на 53-є місце у світі за розміром номінального ВВП. У 1990 році український ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності перевищував середньосвітові показники на 11%, а в 2014 році він був на 40% нижчим середньосвітового рівня, і розрив продовжує збільшуватись [8]. З-поміж індустріальних галузей практично повністю зникли наукоємні, високооплатні виробництва у верстатобудуванні, приладобудуванні, мікропроцесорному виробництві, біохімії, суднобудуванні.

На відміну від розвинених країн в Україні ще не створена національна інноваційна система. Інноваційна діяльність характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціально ціннісних аспектів. Інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали істотним чинником зростання ВВП.

Так, у США діє більше тридцяти футурологічно-прогностичних конференцій. Державні структури підтримують дум-

ку, що існуюча модель світового розвитку вичерпала свої можливості, а попереду – перехід у новий (6-й) технологічний уклад (біотехнології, нанотехнології, проектування живого, вкладання в людину, нове природокористування, робототехніка, нова медицина). У США глибокі причини нинішньої глобальної кризи вбачають у вичерпаності можливостей 5-го технологічного укладу (комп'ютери, малотоннажна хімія, телекомунікації, електроніка, Інтернет).

Україна, як і інші пострадянські країни, загальмувала свій розвиток на 4-му укладі. Оскільки в суспільстві перемогли споживацькі настрої, належного розвитку 5-го укладу не відбулося. Південна Корея стала одним із лідерів 5-го укладу, але їй довелося до 43% свого ВВП витратити на інвестиції та інновації, скорочувати кінцеве споживання. При цьому нові галузі 6-го укладу поки що не готові прийняти великі інвестиції навіть у західних країнах. В Україні практично відсутні нанотехнології, нова медицина, «зелена» хімія. За цих умов американці надають перевагу тим особам, які мислять категоріями 6-го укладу, мають власну мрію, бо все починалося і починається з мрії, а не з «роблення» грошей.

За умов, що склалися, можливе лише незначне відновлювальне економічне зростання. Україна не в змозі конкурувати не тільки з країнами-лідерами в галузі інновацій, а й з більшістю інших країн, включаючи таких гігантів, що успішно крокують по індустріальному шляху, як Китай, Індія, Бразилія, Малайзія тощо. Крім того, конкурентоспроможність української економіки знижує значна сировинна спрямованість експорту, що має низьку частку доданої вартості. Збитковість зовнішньої торгівлі (а вона формує значну частку ВВП) була закладена запровадженням не виправдано занижених імпорتنих тарифів при поспішному вступі України до СOT. До 2005 року цього явища не було. З 2006 року вона щорічно стала приносити збитки економіці у розмірі приблизно \$15 млрд. (у 2006 році – \$11,6 млрд.; у 2007 році – \$15,3 млрд.; у 2008 році – \$12,7 млрд. тощо).

Варто провести порівняння з країнами Європи, які йшли по шляху заміщення підвалин держави і диверсифікували її функції. В Україні ж різке послаблення державного втручання в соціально-економічні процеси відкрило шлях зростанню негативних явищ в економіці, злочинності, поглибленню розриву між рівнем і способом життя незначної частини багатіх і величезної маси малозабезпечених. Тобто завдяки існуючій великій соціальній поляризації в суспільстві склалися протилежні інтереси в сфері інновацій. Склалася ситуація: в Україні в інноваціях більше всього зацікавлені ті, у кого відсутні ресурси, достатні заощадження, які обернулися б потужним джерелом інвестицій, ті ж, хто має для цього потенційні можливості, інноваціями займатися не бажають.

Показники стану інноваційної активності в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	1462	1679	1758	1715	1609
у % до загальної кількості промислових підприємств	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1
у тому числі витрачали кошти за напрямками інноваційної діяльності:					
дослідження і розробки	307	332	304	329	283
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	840	1062	1096	1082	993
Інші витрати	618	775	712	678	621

Джерело: наведено автором за [3].

Тільки за умови різкого скорочення рівня майнового розшарування, формування чисельного середнього класу і нової (з високотехнологічною свідомістю) еліти Україна продовжуватиме знаходитись в трясовині відсталості.

На нашу думку, інноваційному прориву української економіки перешкоджають такі обставини. Перша з них безпосередньо пов'язана з психологією корпоративного менеджменту, який адаптувався до умов світового ринку і у значній мірі сприйняв його стандарти, ґрунтовно опанував традиційні «правила гри» з корумпованими прошарками вітчизняного бюрократичного класу. І поки існують ці «правила гри», і олігархам, і високим чиновникам вигідніше закуповувати готові технології за кордоном, а не розвивати своє власне високотехнологічне виробництво.

Значна частка придбаного за кордоном устаткування може з успіхом закуповуватись у власних вітчизняних компаніях. У тих галузях, де придбані за кордоном технології і готова продукція використовується для здійснення соціально необхідних послуг, особливо у сфері виробництва ліків і житлово-комунального виробництва, закупівля невиправдано дорогих засобів обертається прямими втратами для добробуту українських громадян, які змушені економити на умовах життя і власному здоров'ї. «Синдром дорогих закупівель» безпосередньо підриває потенціал ринку, ліквідує робочі місця, знижує купівельну спроможність населення. Так, за підсумками 2012 року частка імпортової продукції на внутрішньому ринку окремих галузей промисловості України становила: легка промисловість – 98,4%, легкове автомобілебудування – 82,8%, холодильне і морозильне устаткування – 83,1%, сільгоспмашинобудування – 79,8%, фармацевтика – 77,6%, меблі – 75,6%, папір та паперові вироби – 61,4% [8]. Тому розпочата реформа у сфері державних закупівель життєво необхідна для підвищення добробуту населення.

Варто наголосити, що до цього часу в умовах відсутності власного виробництва споживання зростало за рахунок долларової інфляції і зростання зовнішнього боргу. Реальна заробітна плата в Україні заморожена на рівні 2000 року. Індикатором цього стану може слугувати той факт, що номінальна заробітна плата у перерахунку на долари зросла з того часу майже у дев'ять разів, однак це практично ніяк не вплинуло на структуру споживчої кошика, в якій частка продовольчих товарів лишається на рівні 60% (проти 10–15% у розвинених країнах) [8].

Імпортна продукція споживалася головним чином за рахунок торговельних кредитів і кредитів іноземних виробників (ТНК), зацікавлених у збуті своїх товарів на внутрішньому ринку України.

У 2013 році торговельні кредити становили третину (\$21 млрд.) короткострокового зовнішнього боргу України (із погашенням протягом одного року). На момент вступу до СОТ ця заборгованість становила \$7,4 млрд. [8]. Важливий той факт, що не стільки зростаючий розмір зовнішнього боргу, скільки надмірно завищена вартість його обслуговування поступово обмежує українського споживача.

Друга перешкода до інноваційної моделі розвитку пов'язана з руйнацією ринково-безпорадних, але технологічно унікальних вертикально інтегрованих структур, які об'єднували в минулому розробку високотехнологічної про-

дукції, її випробування, дослідне виробництво, освоєння серійного виробництва «хай-тек виробів», їх після продажний сервіс та модернізацію. Різке зниження обсягів держзамовлення і хронічна нестача інвестицій у вітчизняне виробництво впливає на стан дезінтеграції циклів виробництва високотехнологічної продукції і перешкоджає відновленню системи підготовки кваліфікованих інженерів і робітничих кадрів. Ланцюг «ВНЗ – конструкторське бюро – виробництво – обслуговування» виявився зруйнованим. Зупинення виробничого процесу призвело до втрати кваліфікованих кадрів, нераціонального перепрофілювання виробництва, до рейдерського захоплення землі та нерухомості. В ці процеси втягнулися корупційні механізми на місцевому рівні. Через зазначені причини, значна частина коштів, які інвестувалися протягом останніх років у науково-технічні програми, як правило, неефективно використовувалися і розкрадалися.

Третім чинником, який гальмує інноваційний процес, є відсутність чіткого цілеспрямування з боку держави. На сучасному етапі постановка цілей в галузі високотехнологічного виробництва повинна забезпечувати випереджувачий розвиток, а продукція повинна бути не просто конкурентоспроможною, а унікальною, якій немає світових аналогів. Але поки держава не сформулює чіткий запит до вчених, винахідників, інженерів, цього швидко досягти досить проблемно. Тому, головне завдання полягає в розробці програми розвитку економіки підприємств в інноваційних умовах.

Нарешті, четверта, і, можливо, найголовніша причина гальмування інноваційного процесу – відсутність чіткого образу майбутнього, в тому числі і технологічного обличчя країни. Перш ніж розпочати конкурентний чи інший відбір передових технологій, українські інститути розвитку економіки повинні мати ідею, образ майбутнього, які визначатимуть як, власне, виробничі пріоритети, так і застосування пріоритетних продуктів у житловому будівництві, в прокладанні транспортних коридорів, у військово-технічній сфері тощо.

Органи державної влади та регулювання повинні вирішити, за рахунок яких ресурсів Україна розвиватиметься у перспективі. Слід визначити перелік держав, з якими Україна вважає за доцільне налагодити довгострокове політичне та економічне партнерство; які мегапроекти забезпечують в цьому партнерстві її ексклюзивну, незамінну роль для партнерських економік; які технології, матеріали і людські ресурси потрібні для їх реалізації і, відповідно, встановити великі виробництва, які потребують модернізації, а які перепрофілювання; як ефективніше організувати мобілізацію і підготовку управлінських, інженерних і робітничих кадрів з урахуванням природних, соціально-демографічних, етнокультурних особливостей конкретних регіонів і територій. Слід особливо підкреслити, що тільки модернізація здатна створити базу для подолання економічного та технологічного відставання України від розвинутих країн.

Висновки

Економіка України потрапила в глибоку економічну кризу, яка стала наслідком відсутності ефективної інноваційної політики, а також перешкод на шляху інноваційних процесів: корупцію вітчизняного бюрократичного класу; руйнацію науково-промислових комплексів та вертикально інтегро-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ваних структур, які об'єднували в собі розробку високотехнологічної продукції, її випробування, дослідне виробництво, освоєння серійного виробництва «хай-тек виробів», їх після продажний сервіс та модернізацію; відсутність чіткого цілеспрямованого з боку держави. На сучасному етапі постановка цілей в галузі високотехнологічного виробництва повинна забезпечувати випереджувачий розвиток і продукція повинна бути не просто конкурентоспроможною, а унікальною, якій немає світових аналогів.

Визначальним кроком має бути державний вплив на відновлення промисловості, підвищення її технологічного рівня та інноваційний розвиток. На цьому процесі повинен зосередитись державний вплив. Це можливо шляхом надання завдань центральним органам управління й підприємствам щодо реалізації проектів створення і розвитку конкурентоспроможних виробництв та інновацій у державному плані стратегічного розвитку.

Розпочати роботу потрібно з налагодження інститутів системи управління інноваціями, зі створення структур для формування прикладних завдань на основі системного пошуку, відбору та експертизи науково-технічних розробок. За своєю суттю мова йде про створення ефективного і творчого «колективного розуму», в якому держструктури працюють разом з недержавними, громадськими організаціями та активними групами громадян, що потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 №40-IV. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
2. Шаманська О.І. Інноваційна діяльність підприємств України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку / О.І. Шаманська // Ефективна економіка. – 2013. – №126. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Інноваційна діяльність промислових підприємств України. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кожем'якіна С.М. Продуктивність праці на макрорівні: визначення, аналіз та прогнозування: монографія / Кожем'якіна С.М. – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. – 374 с.
5. Кузнецов А. Страна в объятиях транснационального капитала / А. Кузнецов. – «2000», №28, 12–18 июля 2013 г. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/92225>
6. Симоненко В. К прорыву не готовы / В. Симоненко. – «2000», №8, 24 февраля – 1 марта 2012 г. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/78560>.
7. Хок Мд. Моминул. Использование зарубежного опыта для создания благоприятного инвестиционного климата в Украине / Мд. Моминул Хок // Формування ринкових відносин в Україні. – К.: НДЕІ. – №7–8. – 2003. – С. 44–47.
8. Пахомов Ю.М. Система цінностей як фактор конкурентоспроможності країн в глобальному світі / Ю.М. Пахомов // Економіка ринкових відносин. – 2008. – №1. – С. 148–155.
9. Хок Мд. Моминул. Иностранные инвестиции как ускоритель экономического развития / Мд. Моминул Хок // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – Спец. вип. №7–8. – К.: НДЕІ. – 2003. – С. 61–65.
10. Найденов В.С. От кризиса к кризису / В.С. Найденов. – «2000». – №26, 26 июня – 4 июля 2013 г. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/92017>
11. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року / За заг. ред. проф. В.І. Полохала // Парламентське видавництво. – Київ, 2009.
12. Стреліна О.М. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи / О.М. Стреліна // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. Кожем'якіна С.М. Інноваційна діяльність вищих навчальних закладів України: макроекономічна оцінка / С.М. Кожем'якіна // Ефективна економіка. – 2016. – №6. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>